

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНИХ ОРГАНІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ ТА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

LEGAL STATUS OF CONTROL AND DISTRIBUTION BODIES IN AGRICULTURAL COOPERATIVES AND FARMING

Старожилов В.В.,

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем науки аграрного права щодо питання правового становища контрольно-ревізійних органів у сільськогосподарських кооперативах та фермерських господарствах. Чинним законодавством передбачено створення спеціальних контрольно-ревізійних органів, зокрема наглядової ради та ревізійної комісії.

Контроль за дотриманням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу провадить спостережна рада. Контроль за фінансово-господарською діяльністю сільськогосподарського кооперативу здійснює ревізійна комісія. У кооперативі, до складу якого входить менше 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Контрольно-ревізійні функції у фермерському господарстві здійснюють загальні збори членів фермерського господарства під час виконання своїх управлінських повноважень.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, фермерське господарство, контрольно-ревізійні органи, спостережна рада, ревізійна комісія.

В статье анализируется одна из актуальных теоретико-методологических проблем науки аграрного права относительно правового положения контрольно-ревизионных органов в сельскохозяйственных кооперативах и фермерских хозяйствах. Действующим законодательством предусмотрено создание специальных контрольно-ревизионных органов, в частности наблюдательного совета и ревизионной комиссии.

Контроль за соблюдением устава кооператива и за деятельностью исполнительного органа управления кооператива осуществляет наблюдательный совет. Контроль за финансово-хозяйственной деятельностью сельскохозяйственного кооператива осуществляет ревизионная комиссия. В кооперативе, в состав которого входит менее 10 членов, функции ревизионной комиссии выполняет ревизор.

Контрольно-ревизионные функции в фермерском хозяйстве осуществляет общее собрание членов фермерского хозяйства при выполнении своих управленческих полномочий.

Ключевые слова: сельскохозяйственный кооператив, фермерское хозяйство, контрольно-ревизионные органы, наблюдательный совет, ревизионная комиссия.

The article is devoted to the coverage of one of the topical theoretical and methodological problems of the science of agrarian law with regard to the legal status of control and revision bodies in agricultural cooperatives and farms. The current legislation provides for the creation of special control and revision bodies: the supervisory board and the audit committee.

The supervisory board supervises the observance of the charter of the cooperative and the activities of the executive body of the management of the cooperative. In a cooperative in which the number of members exceeds 50 persons, a supervisory board of the cooperative may be formed. The supervisory board of the cooperative is elected from among the members of the cooperative at a general meeting of the cooperative in the amount of 3–5 people who work on the council on a voluntary basis. The supervisory board of the cooperative is accountable to the general meeting of the members of the cooperative. The composition of the supervisory board of the cooperative may not include members of the board or members of the audit committee (auditor) of the cooperative.

The control over the financial and economic activity of the agricultural cooperative is carried out by the audit committee. In the cooperative, which includes less than 10 members, the functions of the audit commission are performed by the auditor. The audit commission (auditor) is accountable to the general meeting of the members of the cooperative and is elected by the general meeting from among the members of the cooperative in accordance with the procedure established by its statute. Members of the audit commission (auditor) can not be members of the board of the cooperative or its supervisory board.

Proceeding from the fact that the agricultural management authorities in addition to the head of the farm should be attributed to the general meeting of members of the farm, then control and audit functions in the farm are performing the general meeting of the members of the farm in the course of performing their administrative powers

Key words: agricultural cooperative, farm, control and revision bodies, supervisory board, revision committee.

Одним з чинників, що забезпечують ефективну виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та дотримання ними вимог чинного законодавства, є дієва контрольно-ревізійна робота. Така діяльність проводиться відповідними внутрішньовідомчими контрольно-ревізійними підрозділами та комісіями, що створюються на сільськогосподарських підприємствах. За своєю природою вона є соціально-економічною і правовою управлінською діяльністю. Варто погодитися з В.П. Попелюк відносно того, що у загальному вигляді господарський контроль може бути визначений як процес спостереження і перевірки виробничої та фінансової діяльності підприємств, яка здійснюється відповідними суб'єктами, наділеними певними функціями контролю, з метою виявлення відхилень від встановлених параметрів цієї діяльності, усунення та попередження негативних явищ і тенденцій [1, с. 62].

Метою статті є характеристика правового становища контрольно-ревізійних органів у сільськогосподарських

кооперативах та фермерських господарствах та визначення їх повноважень.

Загалом контрольно-ревізійна робота спрямовується на забезпечення раціонального використання і своєчасної реалізації матеріальних засобів та коштів, забезпечення схоронності власності підприємства, запобігання майновим правопорушенням та виявлення їх вчинення, виявлення та усунення допущених помилок або зловживань, нестач, псування, неправомірного знищення товарних цінностей та виготовленої сільськогосподарської продукції тощо. Все це становить предмет контрольно-ревізійної діяльності досліджуваних суб'єктів.

Контрольно-ревізійна робота досліджуваних органів управління сільськогосподарських підприємств провадиться певними методами, що становлять сукупність способів та засобів, за допомогою яких виявляються будь-які негативні факти діяльності сільськогосподарських підприємств.

Контрольно-ревізійна діяльність у сільськогосподарських підприємствах може проводитися у формі перевірок, ревізій, розслідувань, обстежень, експертиз, лабораторних аналізів тощо.

Взагалі поняття «контрольно-ревізійна діяльність» є комплексним та об'єднує в собі зміст понять «контроль» та «ревізія».

Контроль – це перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось [2]. Контроль здійснюється у процесі досягнення організацією поставленої мети. Він є необхідним для виявлення проблем до того, як вони призводять до негативних наслідків. У суспільстві панує думка, що контроль є явищем негативним та асоціюється з безліччю обмежень, примусом, відсутністю самостійності. Проте зводити контроль до простих обмежень є помилковим, оскільки за умов ринкової економіки його роль незамінна.

До категорії контролю у своїх дослідженнях зверталося багато вчених-правників. Так, В.С. Щербина вважає, що контроль є однією з форм впливу на господарську діяльність підприємств [3, с. 188]. В.М. Кравчук контроль розуміє як будь-який вплив на рішення юридичної особи [4, с. 349]. Т.Ю. Басова зазначає, що сутність контролю полягає в можливості впливу на діяльність товариства (опосередкований вплив на його учасників), що досягається за допомогою формування органів управління, прийняття рішень на загальних зборах про реорганізацію, ліквідацію, зміну установчих документів, схвалення угод, виплату дивідендів, розподіл прибутку, визначення напрямів діяльності товариства, блокування прийняття рішень та вчинення інших дій, спрямованих на отримання матеріальних благ, зокрема тих, які можуть спричинити значні зміни сутності товариства та (або) його учасників [5, с. 33].

Ми погоджуємося з О.А. Беляневич та А.В. Мягким, що контроль – це можливість здійснення впливу на господарську діяльність товариства, що здійснюється у спосіб, передбачені законодавством та локальними актами товариства, зокрема на реалізацію права володіння або користування всіма активами чи їх частиною, на формування органів товариства, результати голосування та прийняття рішень органами товариства, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності товариства, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу товариства [6, с. 163–164].

Ревізія – це система контрольних дій, за допомогою яких за певний час відповідно до програми ревізії встановлюються законність, цілеспрямованість та економічна ефективність проведених господарських операцій, а також правильність дій посадових осіб під час їх здійснення. У процесі ревізії розкриваються факти нестачі, розтрати матеріальних цінностей та грошей, інших корисливих зловживань [7, с. 212]. Ревізія (від лат. *revisio* – перегляд) – це основний спосіб контролю, який передбачає глибоке та повне вивчення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, у процесі якого встановлюється відповідність до закону та економічна доцільність господарських операцій, яке також ведення господарського обліку підприємства [8, с. 15].

У своєму дослідженні не можемо оминати наукові надбання О.Г. Бондара, який, досліджуючи контрольно-наглядову діяльність у сільському господарстві України, зазначає, що об'єктом контрольно-наглядової діяльності у сільському господарстві є виробництво сільськогосподарської продукції, яке пропонується розуміти як складне поняття, що включає концепти «сільськогосподарське виробництво» та «сільськогосподарська продукція». Сільськогосподарське виробництво варто розглядати як вид господарської діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, яка вирощується, відгодовується, вилулюється, збирається, виготовляється, виробляється, пере-

робляється безпосередньо її виробником для забезпечення продовольчої безпеки та використання з нехарчовою метою. Сільськогосподарську продукцію пропонується визначати як сировину і продукцію рослинництва та тваринництва, що включає одержану у природних та штучних умовах продукцію рослинних культур, вирощування свійських тварин і птиці, вирощування та вилов риби у внутрішніх водоймах, розведення бджіл, шовкопрядів, плазунів, слимаків, інших наземних ссавців, безхребетних та комах, продукти їх переробки, консервації, а також відходи, отримані під час виробництва сільськогосподарської продукції, та продукти після первинної переробки [9, с. 14].

Роль та значення контрольно-ревізійних органів дуже важливі у процесі функціонування сільськогосподарських підприємств. Види цих органів та їх повноваження визначаються залежно від організаційно-правової форми певного сільськогосподарського підприємства. Чинним законодавством передбачено створення спеціальних контрольно-ревізійних органів, зокрема наглядової (спостережної) ради та ревізійної комісії. Наразі передбачено обов'язкове створення цих двох органів лише в акціонерних товариствах. Що стосується інших організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, то наглядова (спостережна) рада та ревізійна комісія (ревізор) у них можуть створюватися за бажанням членів (засновників).

Контрольно-ревізійні органи управління сільськогосподарського кооперативу. Стаття 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначає, що відносно у сільськогосподарських кооперативах з приводу контролю за їх діяльністю регулюються Законом України «Про кооперацію». Відповідно до ч. 1 ст. 17 та ч. 1 ст. 18 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [10] систему контрольно-ревізійних органів управління сільськогосподарського кооперативу складає спостережна рада та ревізійна комісія (ревізор).

Стаття 17 Закону визначає, що спостережна рада кооперативу здійснює контроль за дотриманням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу.

У кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб, може утворюватися спостережна рада кооперативу.

Спостережна рада кооперативу обирається із числа членів кооперативу на загальних зборах кооперативу кількістю у 3–5 чоловік, які працюють у раді на громадських засадах.

Спостережна рада кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу.

До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу [10].

Аналіз ст. 17 Закону України «Про кооперацію» звертає увагу на деякі положення, що потребують уточнення. Ідеться про те, що ч. 1 ст. 17 Закону закріплює: «Спостережна рада кооперативу здійснює контроль за <...>». Водночас ч. 2 ст. 17 Закону використовує таку конструкцію: «Спостережна рада може утворюватися». Тобто очевидно, що спостережна рада є факультативним органом управління сільськогосподарським кооперативом.

Крім того, ч. 3 ст. 17 Закону закріплює склад спостережної ради у кількості 3–5 чоловік. З огляду на принцип самоврядування кооперативу право на визначення кількості осіб, що входять до складу спостережної ради, варто закріпити за загальними зборами членів кооперативу. За таких обставин кількість саме осіб, а не чоловік має становити не менше трьох для забезпечення процесу голосування.

Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Варто зазначити, що у науці аграрного права не є поширеними дослідження з приводу діяльності спостережної ради сільськогосподарського кооперативу. Лише аналіз норм Закону України «Про кооперацію» дозволяє зробити певні висновки. Спостережна рада здійснює контроль за дотриманням статутної діяльності кооперативу, що полягає в аналізі змісту діяльності кооперативу та співвідношенні цієї діяльності з положеннями, передбаченими у статуті, тобто можна зробити висновок, що у межах сільськогосподарського підприємства є орган управління, що забезпечує контроль за правомірністю здійснюваної діяльності. Окремі вчені вважають спостережну раду не контрольно-ревізійним органом управління підприємства, а відносять її до вищих органів управління. Так, наприклад, В.С. Щербина взагалі не відносить спостережну раду до контрольних органів підприємства, зазначаючи, що саме до вищих органів управління товариства варто відносити загальні збори та спостережну раду [11, с. 105].

Окремої уваги потребує встановлення у Законі умови, за якої може бути створена спостережна рада кооперативу, тобто коли кількість членів кооперативу становить понад 50 осіб. Тоді цілком закономірно виникають такі питання: «Чи створюється спостережна рада у кооперативі, кількість членів якого становить менше 50 осіб? І якщо такий орган управління не створюється, то хто у такому разі виконує функції спостережної ради?».

Не зрозумілою, на наш погляд, є умова, за якої може бути створена спостережна рада кооперативу, тобто коли кількість членів понад 50 осіб. Вважаємо, що ця кількість осіб може бути зменшена хоча б за аналогією із ч.1 ст. 51 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI [12], де закріплено, що наглядова рада в акціонерному товаристві є обов'язковою для створення, коли кількість акціонерів становить понад 10 осіб.

Абсолютно обгрунтовано вважаємо закріплену у ч. 5 ст. 17 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [10] вимогу, згідно з якою до складу спостережної ради не можуть входити члени правління сільськогосподарського кооперативу чи ревізійної комісії (ревізор) кооперативу, оскільки лише у такому разі діяльність спостережної ради можна вважати об'єктивною. Завданням спостережної ради є контроль за діяльністю правління, тому буде абсолютно нелогічно, якщо особи будуть контролювати самі себе. До того ж члени спостережної ради виконують свої обов'язки на громадських засадах, не отримуючи за це додаткової грошової винагороди.

Зазначимо, що законодавство не містить повноважень спостережної ради сільськогосподарського кооперативу, проте вони окреслені в актах рекомендаційного характеру. Відповідно до п. 16.4 Примірною статуту сільськогосподарського виробничого кооперативу, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства від 8 січня 2014 року № 1 [7], до виключної компетенції спостережної ради належать такі повноваження:

- узгодження рішень правління про притягнення до майнової відповідальності членів кооперативу;
- попередній розгляд питань, що вносяться до порядку денного загальних зборів членів кооперативу, та ухвалення рекомендацій для загальних зборів членів кооперативу стосовно прийняття рішень з цих питань;
- вирішення інших питань, що належать до компетенції спостережної ради кооперативу відповідно до умов статуту, та тих, що періодично можуть погоджуватися загальними зборами членів кооперативу як такі, що потребують ухвалення спостережної ради [7].

Отже, аналіз статті 17 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [10] дозволяє стверджувати, що правове регулювання діяльності такого органу управління сільськогосподарським кооперативом, як спостережна рада, є досить недосконалим. Наявна нормативна база дозволяє констатувати, що спостережна рада

сільськогосподарського кооперативу не є обов'язковим органом управління і створюється лише за потреби.

Що стосується ревізійних функцій, то у сільськогосподарському кооперативі вони покладаються на ревізійну комісію. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [10] для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається ревізійна комісія. У кооперативі, до складу якого входить менше 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Ревізійна комісія (ревізор) підзвітна загальним зборам членів кооперативу і обирається загальними зборами з числа членів кооперативу у порядку, встановленому його статутом. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради. Варто зазначити, що законодавець не визначає особливостей процедури створення ревізійної комісії, спеціальних вимог до осіб, що входять до складу ревізійної комісії. І хоча такі вимоги, наприклад, як економічна освіта, були б доречними, проте їх закріплення у нормативно-правових актах не відповідає принципам свободи господарської діяльності та створює перепони для розвитку кооперативного руху в Україні.

Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу принаймні 10 відсотків членів кооперативу.

На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу [10].

Як бачимо, на відміну від спостережної ради у сільськогосподарських кооперативах створення ревізійно-контрольного органу є обов'язковим. Вимоги до осіб, які входять до складу ревізійної комісії, аналогічні до вимог осіб, що є членами спостережної ради: членами ревізійної комісії не можуть бути члени правління чи спостережної ради; такі особи обираються загальними зборами членів кооперативу з числа його членів голосуванням, що регулюється статутом кооперативу.

Для забезпечення ефективного виконання ревізійних функцій члени ревізійної комісії наділяються правами та обов'язками. До прав членів ревізійної комісії належать такі:

- отримувати від органів управління підприємства, його підрозділів та служб, посадових осіб документи, необхідні для роботи матеріали, дослідження яких відповідає функціям ревізійної комісії. Ці документи мають бути надані протягом двох днів з часу подання письмового запиту;
- вимагати пояснень від членів кооперативу та працівників з питань, що відносяться до їх компетенції;
- вимагати скликання позачергових загальних зборів членів сільськогосподарського кооперативу або його правління у разі, коли виникла загроза інтересам кооперативу або виявлені порушення у діяльності посадових осіб;
- брати участь у засіданнях правління кооперативу (якщо це передбачено статутом сільськогосподарського кооперативу) тощо.

До обов'язків членів ревізійної комісії можна віднести такі:

- контроль за діяльністю виконавчого органу сільськогосподарського кооперативу шляхом проведення планових та позапланових перевірок;
- своєчасне доведення до відома загальних зборів членів кооперативу, правління та спостережної ради результатів проведених перевірок у формі письмових звітів, повідомлень тощо;
- інформування загальних зборів членів кооперативу та правління про виявленні порушення;

– підготовка річних висновків та звітів, без яких загальні збори членів кооперативу не можуть затверджувати річний баланс;

– вимагання скликання позачергових загальних зборів членів кооперативу у разі виявлення загрози для діяльності кооперативу тощо [13, с. 232].

З огляду на повноваження ревізійної комісії або ревізора цілком обґрунтовано вважаємо відповідальність останніх за навмисне викривлення відомостей, результатів ревізій та перевірок господарських операцій, приховування крадіжок, нестачі, розтрат цінностей, злочинну халатність у виконанні обов'язків.

Статутом сільськогосподарського кооперативу може визначитися, що за порушення чинного законодавства, положень статуту та інших внутрішньогосподарських актів члени ревізійної комісії можуть бути притягнуті до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до норм чинного законодавства.

Контрольно-ревізійні органи фермерського господарства. Абсолютно очевидним є те, що контрольно-ревізійна діяльність дуже важлива для забезпечення ефективного існування таких сільськогосподарських підприємств, як фермерські господарства.

Дослідження нормативно-правової бази з цього питання дозволяє стверджувати, що на відміну від згаданих вище сільськогосподарських кооперативів, де Законом України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [10] контрольно-ревізійними органами управління сільськогосподарським кооперативом прямо визначені спостережна рада та ревізійна комісія, Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV [14] не містить норм щодо створення та функціонування контрольно-ревізійного органу управління фермерським господарством. Однак це не дає підстав вважати, що у фермерських господарствах не треба здійснювати контрольно-ревізійну діяльність.

З огляду на повноваження голови фермерського господарства, передбачені у ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV [14], зокрема представляти фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями, а також укладати угоди від імені фермерського господарства, закономірним є висновок, що голова фермерського господарства як виконавчий орган управління не наділяється контрольно-ревізійними повноваженнями.

Вважаємо, що до числа органів управління фермерського господарства, крім його голови, варто відносити

загальні збори членів фермерського господарства. Варто нагадати, що загальними зборами членів фермерського господарства як вищим органом управління такого господарства слід вважати колегіальний орган, який формують усі члени фермерського господарства, що перебувають у шлюбних та/або родинних відносинах між собою та яким законодавством надано право приймати будь-які рішення з приводу управління цим сільськогосподарським підприємством.

З огляду на повноваження загальних зборів членів фермерського господарства та їхній суб'єктний склад, а також на те, що, крім голови та загальних зборів членів, у фермерському господарстві не виділяють органів управління, ми вважаємо, що функції контрольно-ревізійного органу можуть виконуватися лише загальними зборами членів фермерського господарства. Проте не варто говорити про виділення у складі повноважень загальних зборів членів фермерського господарства окремої групи повноважень, що спрямовані безпосередньо на контроль за діяльністю фермерського господарства. Оскільки, як видається, у контрольно-ревізійних відносинах завжди має бути суб'єкт, який здійснює контрольно-ревізійну діяльність, та суб'єкт, діяльність якого підлягає контролю та ревізії. Ідеться про те, що суб'єкт контрольно-ревізійної діяльності не може здійснювати таку діяльність стосовно себе.

Що стосується того, чи можливо створити контрольно-ревізійний орган у фермерському господарстві шляхом залучення осіб, що не є членами фермерського господарства, ми вважаємо за необхідне зазначити, що фермерське господарство відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV [14] у разі виробничої потреби може залучати до роботи у ньому інших осіб за трудовим договором (контрактом). Але особи, залучені до праці у фермерському господарстві на умовах трудового договору (контракту), не можуть формувати ані спостережної ради, ані ревізійної комісії, оскільки ч. 5 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV [14] визначено, що залучення фермерським господарством інших громадян відповідно до ст. 27 цього Закону може здійснюватися лише для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань та навичок.

Отже, контрольно-ревізійні функції у фермерському господарстві виконують загальні збори членів фермерського господарства під час виконання своїх управлінських повноважень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попелюк В.П. Правове регулювання відносин контролю у сфері господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 201 с.
2. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. 1973. С. 271.
3. Щербина В.С. Господарське право: підручник. К.: «Юрінком Інтер», 2013. 636 с.
4. Кравчук В.М. Корпоративне право: науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ, 2008. 720 с.
5. Басова Т.Ю. Корпоративні договори в рамках холдингових структур. Право і економіка. 2011. № 12. С. 33–39.
6. Беляневич О.А., Мякий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.
7. Примірний статут сільськогосподарського виробничого кооперативу: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08.01.2014 р., № 1. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11261>.
8. Низова Т. Ревизионная комиссия как контрольный орган акционерного общества. Юридический вестник. 2004. № 2 (18). С. 14–15.
9. Бондар О.Г. Контрольно-наглядова діяльність у сільському господарстві України: аграрно-правовий аспект: автореф. дис. ... докт. юридичних наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». К., 2015. 41 с.
10. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-15 / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 5. Ст. 35.
11. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
12. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 50–51. Ст. 384.
13. Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. Аграрне право України: підруч. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
14. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 363.